

HISTORICAL SCIENCES

УДК 343.9

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ НА ТЕРИТОРІЇ СРСР У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Буравський Олександр Антонович,
д.і.н., професор

Царук Олексій Андрійович,
здобувач вищої освіти

Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Анотація: У статті проаналізовано причини появи та прояви колабораціонізму на окупованих землях СРСР у роки Другої світової війни.

Ключові слова: СРСР, колабораціонізм, Друга світова війна, Третій Рейх, Російська визвольна армія, дивізія СС «Галичина».

Друга світова війна як глобальна тема дослідження істориками включає в себе низку інших цікавих сторінок, вивчення яких в сукупності дає можливість поглиблено дослідити цей період у світовій історії, а також провести паралелі із сучасними політичними подіями. Тут не є виключенням явище колабораціонізму, яке є актуальне й сьогодні.

Метою статті є висвітлення поняття колабораціонізму, його проявів у радянському суспільстві, що перебувало в окупації, а також проведення паралелі із сучасністю.

Колабораціонізмом називають добровільну співпрацю окремих груп населення окупованих територій з ворогом, в його інтересах і в шкоду своєї держави. Створення та використання цього терміну пов'язано з тим, що саме так називалися взаємовідносини Третього Рейху і «вішістської Франції».

Загалом, колабораціонізм виступає на противагу вимушеній співпраці місцевого населення з окупаційною владою [4, с. 440-441]. Його розмежують на три типи: співпраця із державою-агресором з укладанням політичної домовленості; співпраця із загарбниками у різних сферах цивільного життя; збройна боротьба пліч о пліч з окупантом. На сьогодні виділено низку видів такої співпраці з супротивником: побутова, адміністративна, військова, економічна, політична та військово-політична. Перші чотири були притаманні окупованим територіям СРСР. Так побутовий колабораціонізм являв собою встановлення умовно дружніх відносин між окупантами та населенням. Адміністративний полягав у співпраці з ворогом саме у держустановах міст та сіл. Військовий же колабораціонізм являв собою сприяння окупанту зі зброєю в руках, тобто несення військової служби у різних силових структурах. Економічний – полягав у виготовленні необхідних ресурсів для загарбника на низці промислових об'єктів та у сільському господарстві тощо.

На окупованих землях Радянського Союзу був великий відсоток населення, яке добровільно співпрацювало з нацистами та їх союзниками. Такій ситуації посприяло декілька причин. По-перше ідеологічне національне підґрунтя, розвинуте внаслідок жорстоких дій більшовицької влади проти власного багатонаціонального народу, а також присутніми спогадами про недалеку минувшину власних незалежних держав і бажання їх відтворення у деяких народів СРСР. По-друге, власні корисливі інтереси населення, котрі ґрунтуються на соціально-матеріальному підґрунті, тобто бажання покращення матеріального та соціального становища. По-третє, звичайне бажання зберегти своє життя, що було актуальне насамперед для радянських бійців, які перебували у полоні. Доволі часто ці причини перепліталися між собою.

Говорячи про чисельність колабораціоністів із числа громадян СРСР, важливо зазначити, що вона залежала від сфери у якій діяли колабораціоністи. Можна виділити дві основні сфери – цивільна та військова. У цивільній сфері із нацистам співпрацювало близько 20 млн. чоловік [3, с. 142], а у військовій - приблизно до 2 млн. осіб [4, с. 441]. Так перше місце за

чисельністю займають росіяни, їх було 380 тисяч чоловік. Друге місце - українці, яких було у межах 250 тисяч. Третє – білоруси, загальна чисельність яких на службі у німців досягала до 70 тисяч осіб [2, с. 29]. Інші народи СРСР також служили нацистам, але у порівнянні із вищезазначеними народностями їх було врази менше.

Продовжуючи розгляд збройних загонів треба наголосити, що вони поділялися певною мірою за територіальною та національною ознаками - українські, білоруські, російські формування тощо. Але радянські громадяни певної національності служили не лише виключно у формуваннях власної етногрупи, а могли нести військову службу в інших колабораціоністських військових підрозділах. З цих бійців формувалися загони допоміжної поліції, шуцманшафту, підрозділи у рядах вермахту та ваффен-СС. Представники першої структури називалися поліцаї. Вони виконували в основному поліцейські функції. Батальйони шуцманшафту (служби охорони) виконували охоронні функції. Цікавим є те, що ці бійці були відокремлені від службовців допоміжної поліції [1, с. 125]. Також існували загони «гіві» (добровільні помічники вермахту). Їх використовували у каральних операціях проти партизанів. До антипартизанських акцій також залучалися вище згадані поліцаї та шуцмани. Військовими формуваннями у складі вермахту окрім «гіві» були й козацькі загони, наприклад козачі кінні полки «Платов» та «Юнгшульц» [5, с. 268]. Сюди також можна віднести Російську визвольну армію генерала Власова. Яскравим представниками колабораціоністських військових підрозділів з числа громадян СРСР у військах СС була 14 гренадерська дивізія СС «Галичина», 29 гренадерська дивізія СС «РОНА» та 30 гренадерська дивізія СС.

Колабораціонізм в СРСР на противагу класичному колабораціонізму у західноєвропейських країнах, мав значну відмінність, адже народи СРСР, що співпрацювали із ворогом не зраджували власних національних держав, оскільки таких не існувало [3, с. 142]. Але паралельно з тим колабораціоністи зі зброєю в руках винищували багатьох власних мирних співгромадян, що не були

противниками окупаційній владі, і це ніяк не назвеш боротьбою проти більшовицького режиму та за створення власних держав.

Узагальнюючи зазначимо, що дане явище поширене й в сучасності. Підтвердженням цього є події сьогодення й недалекого минулого нашої країни. Завжди знайдуться люди, котрі із-за низки причин будь-то ідеологічних чи корисливих будуть добровільно співпрацювати з ворогом. Починаючи з 2014 року і по сьогоднішній день серед мешканців України на тимчасово захоплених рашистами територіях, насамперед Донбасу, зі зброєю в руках, у ролі коригувальників або ж у цивільних установах допомагають російським окупатнам.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боляновський. А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини: (1939-1945). Львів. Нац.ун-т. Імені І.Франка, Канад. Ін-т укр. Студії Альберт. Ун-ту. Львів. [б.в.], 2003. 685 с.

2. Гетьманчук М. Іноземні громадяни у військових формуваннях СС нацистської Німеччини (1939-1945рр.). *Historical and Cultural Studies-Lviv: Lviv Politechnic Publishing House*. 2018. Vol 5. No 1. P. 23-34.

3. Гетьманчук М. Сучасні підходи до висвітлення природи причин та проявів радянського колабораціонізму періоду Другої світової війни (1939-1945 рр.) *Літопис Волині*. 2022. Вип. 27. С. 142-148.

4. Дерейко І. Колабораціонізм, поняття. Енциклопедія історії України: Т. 4: КаКом / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: «Наукова думка», 2007. Т. 4. 528 с.

5. Дзьобак В. Порівняльна характеристика колаборації населення Росії й України в роки радянсько-німецької війни. *Сторінки воєнної історії України*. 2008. Вип. 11. С. 252-276.